Aurelia HANGANU
doctor habilitat în filologie
Universitatea de Stat din Moldova
Doctor habilitat in Philology
State University of Moldova
E-mail: aureliahanganu@yahoo.com

LIMBA DE STAT ŞI ŞTIINŢA LIMBII ÎN REPUBLICA MOLDOVA
State language and language science in the Republic of Moldova

Summary. Three decades after the adoption of the independence of the Republic of Moldova and 32 years after the return to the Latin alphabet for the Romanian language used in this state, the problem of the name and functioning of the Romanian language is still unresolved. The political authorities and the scientific community still maintain the duality of opinion and use this subject for party purposes and interests. The feelings of animosity between the representatives of different cohabiting ethnic groups on the territory of the Republic of Moldova are unnaturally fueled by the circulation of the notions "Moldovan / Moldovan / Moldovan" and "Romanian / Romanian / Romanian". In the following article we have pointed out the most important moments in establishing this situation pursued from the very beginning in order to denationalize the natives of the Prut-Dniester area.
Keywords: language, language science, Moldovan, Romanian, Republic of Moldova.

Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova stabilește, definitiv, și fără posibilitatea de a fi supusă vreunei căi de atac, faptul că, textul constituțional primar al Declarației de independență prevalând, limba de stat a Republicii Moldova este limba română. Chiar și așa, Constituția Republicii Moldova (art. 13) încă mai păstrează prevederea că limba oficială (de stat) în Republica Moldova este limba moldovenească funcționând pe baza grafiei latine.

Standardul internațional ISO 639 menționează și el că identificatorii mo și mol (introduși în anul 2008) sunt suprimați, fiind înlocuiți de ro și ron (639-2 / T) și rom (639-2 / B), identificatorii actuali de limbă care vor fi folosiți pentru varianta limbii române cunoscută și sub numele de moldovenească, Moldavian (en), moldave (fr).

Vorbită de mai bine de 3,5 mil. de locuitori ai țării, de-a lungul timpului, limba de comunicare folosită în Moldova, Muntenia și Transilvania, a fost numită diferit: moldovenească, valahă / volohă, muntenească sau românească.

Studiile relevă că în secolele XIV–XV, odată cu formarea statului medieval moldovenesc, calificativul „moldovenesc" a început să fie utilizat și cu referire la limba vorbită în Ţara Moldovei; glotonimul adjectival „moldovenesc" are la bază substantivul „moldovean"/„moldovan" folosit ca etnonim pentru noua formațiune statală. El a fost pus în circulație anume ca semn distinctiv, în calitate de denumire locală a uneia dintre cele două varietăți ale masivului glotic romanic nord-dunărean, reflectând teritoriul de răspândire a ramurii corespunzătoare, susține redutabilul lingvist, academicianul Silviu Berejan.

În același timp, cele mai vechi mărturii, acte ale cancelariei domnești sau relatări ale călătorilor străini, vorbesc despre limba valahă / volohă. Printre acestea, se menționează că jurământul lui Ștefan cel Mare de la Kolomeea, din 1485, a fost tradus „ex valachico in latinum" (din valahă în latină). Totodată, acest jurământ, menționează reputatul lingvist român S. Pușcariu, este „întâia urmă databilă despre întrebuințarea limbii moldovenești". De aceeași părere sînt și academi-

Data prezentării materialului: 29 august 2021

cianul N. Corlăteanu și doctorul în filologie M. Purice, care conchid că „acest act a fost tălmăcit din moldovenește în latină, dar regele l-a primit în limba slavonă". Notarul Simeon Swierowski a tradus, la 25 iunie 1595, la Cracovia un răvaș al lui Petru Șchiopu „ex lingua valachica" (din limba valahă). În 1574, un călător francez, Pierre Lescalopier, observa că locuitorii Moldovei, Valahiei și Transilvaniei își numesc graiul său „românesc".

Cronicarii moldoveni au încercat să argumenteze caracterul și originea latină a limbii noastre: Grigore Ureche vorbește despre „limba noastră moldovenească", dar totodată amintește că „Rumânii, câți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal, și la Maramoroșu, de la un loc sîntu cu moldovenii și toți de la Râm se trag...", iar M. Costin afirmă: „...măcară că ne răspundem acum moldoveni, iar nu întrebăm «știi moldovenește?», ce «știi râmlenește?»" și include în „Cronica polonă" un capitol „Despre limba moldovenească sau rumânească".

Originea latină (romanică) a limbilor vorbite pe teritoriul statelor Moldovei, Valahiei și Transilvaniei a fost acceptată, după o lungă evoluție și controverse, atât de elitele timpului, cât și de masele populare. Lucrarea lui Dimitrie Cantemir „Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor" (1716) configurează tocmai această construcție: romanicii – baza, moldovenii și valahii – cei care s-au constituit ulterior pe aceste temelii romanice comune". Totodată, Dimitrie Cantemir vorbește deopotrivă despre „limba moldovenească ce se potrivește mai mult decît oricare altă limbă cu cea romană", despre „graiul moldovenesc" și despre „limba românească" pe care a fost „izvodit" „Hronicul ...", subliniind că valahii și ardelenii „se țin pas cu pas de graiul și scrierea moldovenească și recunosc, în chipul acesta, de fapt că graiul moldovenesc este mai curat decît al lor, cu toate că vrăjmășiile dintre moldoveni și valahi îi împiedică s-o spună".

Glotonimul „moldovenesc" a continuat să fie utilizat, neterminologizat, și de către localnicii din zona Moldovei de Est anexată de către Rusia, redenumită „provincia Basarabia". Oficialitățile țariste operau cu noțiunile „basarabean" și „basarabeni". Această denumire a fost acceptată și în dreapta Prutului, atât de moldovenii de acolo, cât și de munteni. Noua denumire însă nu conținea nimic din ceea ce ar fi indicat sau sugerat elemente sau esențe referitoare la glotonimul, etnonimul, istoria și tradițiile culturale ale populației noii provincii, care își ziceau „moldoveni", păstrându-și vechile tradiții și glotonimul „limba moldovenească".

Legea semnată la 2 august 1812 de țarul Aleksandru I, împăratul Rusiei (art. 19) prevedea pentru populația Basarabiei că toate afacerile litigioase (pricinile de judecată) vor fi soluționate în limbile rusă și moldovenească. În 1818, prin „Regulamentul organizării administrative a Basarabiei", limba moldovenească este declarată limbă oficială, alături de cea rusă. Situația s-a păstrat numai până în 1828, când drept limbă oficială este legiferată doar rusa, limba localnicilor fiind scoasă din uzul la nivel de stat. Aceasta din urmă mai rămâne să funcționeze ca obiect de predare în învățământ până în 1871, de atunci în toate sferele sociale funcționează numai limba rusă. În Basarabia, sintagma „limbă moldovenească" va fi repusă în uzul oficial abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, zemstvele basarabene cerând introducerea „limbii moldovenești" ca disciplină obligatorie în școală și libertatea predării în limba maternă.

Paralel, în Principatul Moldovei, prin Regulamentul Organic din 1831 (art. 421) drept limbă oficială este declarată limba moldovenească.

Referitor la identitatea limbii moldovenești cu limba română în timpul Imperiului Rus n-au existat îndoieli: chiar dacă se utiliza calificativul „limbă moldovenească", n-a fost interzisă publicarea unei serii de cărți și manuale în care să se folosească noțiunea „limba română" cu referință la limba populației din Moldova. De exemplu, la Sankt Petersburg, în 1827, Ștefan Margela publică „Gramatica rusască și românească"; I. Hâncu (Ghinkulov) vorbește în gramatica sa, publicată la Petersburg în 1840, despre limba „valaho-moldavă"; I. Doncev își intitulează manualul bilingv publicat la Chișinău în 1865 (cu litere latine) și destinat școlilor din Basarabia „Cursulu primitivu de limba rumână" etc.

Pe de altă parte, în Moldova aflată în componența României, secolul al XIX-lea este marcat de lupta condeierilor împotriva influențelor latinizante și de natură străină asupra limbii. Atunci Alecu Russo nega că „limba noastră ar fi săracă", susținând că, deși există deosebiri între „provin-

cialismurile moldo-ardeleano-române, am avut și mai avem încă o limbă mai presus, o limbă cu care ne putem înțelege delaolaltă, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul". Tot atunci apar renumitele scrieri ale lui Vasile Alecsandri persiflând aceleași „stricături de limbă". Scriitorul va menționa în mod deosebit că „Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute... A se atinge fără respect de acest altar e o profanare, a cerca de a-i schimba forma sa originală spre a-i da o aparență străină este un act de pedantism și chiar de nebunie".

Astfel, în Republica Democrată Moldovenească (proclamată la 2 decembrie 1917), Sfatul Țării a decis că limba de învățământ să fie limba moldovenească: art. 78 al proiectului de Constituție al Republicii nou-formate stipula: „Limba moldovenească, limba oficială a statului, este obiect de învățătură obligatorie în toate școlile republicii". Totodată, glotonimul este amintit în titlurile câtorva dicționare bilingve editate în Basarabia.

În timpul aflării Basarabiei în componența României (1918–1940), glotonimele „limba moldovenească" și „limba română", ca și etnonimele „moldovean" și „român" coexistau și erau folosite deopotrivă atât în Vechiul Regat, cât și în spațiul dintre Nistru și Prut, chiar dacă administrația regală insista în ce privește folosirea termenului „român".

Conotație polemică obțin noțiunile respective în anii puterii sovietice, fiind utilizate cu insistență: întâi în RASSM, iar apoi, din 1940, și în RSSM este legiferată cu titlul de limbă oficială limba moldovenească, particularizată prin scrierea cu alfabet chirilic. Faptul este legat tocmai de crearea, în anul 1924 a RASS Moldovenească în regiunea din stânga Nistrului, ca o republică autonomă subordonată RSS Ucraineană. Aici își are originea teoria unei limbi moldovenești diferită de română, prin această teorie URSS încercând să-și justifice pretențiile asupra Basarabiei. În acest teritoriu URSS a aplicat o politică culturală de «confecționare» a unei limbi false, scrisă în alfabet chirilic și astfel purificată de elementele latine ale limbii române vorbite dincolo de Prut. Acestei limbi i s-a spus moldovenească. După cel de-al Doilea Război Mondial, autoritățile sovietice au introdus alfabetul chirilic și noțiunea de limba moldovenească și în Basarabia. În 1957 a fost introdus alfabetul chirilic inclusiv pentru limba găgăuză, limbă turcică scrisă în alfabet latin și vorbită de populația minoritară turcofonă din sudul Basarabiei.

Cu toate acestea, glotonimul dat nu a fost afiliat și unei culturi, unei spiritualități, or, încă în anii imediat postbelici (1947–1955), odată cu recunoașterea și valorificarea scriitorilor clasici comuni – Ion Creangă, Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Alexandru Donici, Mihai Eminescu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere, Alexie Mateevici ș.a. – s-a recunoscut, implicit, comunitatea culturii, inclusiv a literaturii și limbii. Rezultatele sesiunilor științifice comune din 1951 și 1955 ale Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei Moldovenești și Institutului de Lingvistică al AȘ al URSS, la care au participat oameni de știință și cultură din RSS Moldovenească – Gheorghe Bogaci, Andrei Lupan, Emilian Bucov, Nicolae Corlăteanu, Vasile Coroban – și savanți din Moscova și Leningrad – academicienii Victor Vinogradov și Vladimir Șișmariov, membrii corespondenți Boris Serebrennikov și Fedot Filin, profesorii Ruben Budagov, Dimitri Mihalci, Samuil Bernștein, Raimond Piotrovski ș.a. –, au avut o importanță teoretică și practică deosebită în acest sens. În plus, s-a afirmat că etalonul de cultură și de limbă literară pentru majoritatea intelectualilor din Basarabia (apoi RSSM și, mai târziu, Republica Moldova) a fost forma de limbă funcțională pe restul teritoriului dacoromanic, normele literare ale limbii moldovenești (în anii 1945–1989) fiind identice cu cele ale limbii române. Astfel, încă din anul 1951, de către organele „diriguitoare ale partidului" este acceptată tacit eșuarea tentativei de creare a unei limbi moldovenești distincte fapt care va permite menținerea în RSSM a sentimentului de apartenență la spațiul cultural românesc, afirmă unul dintre ultimii directori ai institutului, lingvistul Vasile Bahnaru.

Chiar dacă varianta de limbă cultă folosită în Moldova a prezentat totdeauna și particularități regionale moldovenești, mai întâi de toate ea relevă trăsături caracteristice limbii române literare comune, la a cărei formare și creștere au contribuit deopotrivă condeierii moldoveni și munteni. În 1989, limba moldovenească a fost decretată limba de stat a RSSM, fiind reinstituită folosirea

grafiei latine. Alfabetul aprobat este derivat din cele 26 de caractere ale alfabetului latin, la care se adaugă o serie de 5 caractere suplimentare formate prin aplicarea de semne diacritice, folosirea literelor „K, Q, W, Y" fiind limitată la numele proprii și neologismele cu caracter internațional, fiind identic alfabetului limbii române. Legea din 1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, care este în vigoare conform Constituției Republicii Moldova, menționează „identitatea lingvistică moldo-română realmente existentă".

În Declarația de Independență din 27 august 1991, prin care Parlamentul Republicii Moldova a proclamat independența țării față de URSS în hotarele fostei Republici Sovietice Socialiste Moldovenești, se stabilește că limba statului poartă denumirea de „română".

Constituția adoptată în 1994 a decretat ca limbă de stat „limba moldovenească, funcționând pe baza grafiei latine". Tot atunci, la solicitarea Parlamentului Republicii Moldova din 28 iulie 1994 de a se pronunța asupra istoriei și folosirii glotonimului „limba moldovenească", Academia de Științe a Moldovei a prezentat opinia, aprobată în unanimitate de Prezidiul său la 9 septembrie 1994, în care se menționează: „Convingerea noastră este aceea că Articolul 13 din Constituție trebuie să fie revăzut în conformitate cu adevărul științific, urmând a fi formulat în felul următor: «Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română»". La fel, Declarația Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei din 28.02.1996 stabilește că „denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este limba română", confirmând opinia științifică a specialiștilor filologi din republică și de peste hotare (aprobată prin Hotărârea Prezidiului AȘM din 09.09.1994).

Programul școlar aprobat de Ministerul Educației prevede disciplina „limba română", iar în primii ani după independență această disciplină a fost studiată chiar cu manuale din România.

În anul 2010, Academia de Științe a Moldovei a elaborat un proiect de lege în vederea transpunerii normelor ortografice ale limbii române.

În cele cinci raioane și două municipii ale autoproclamatei republici separatiste nistrene „limba moldovenească" continuă să fie scrisă cu literele chirilice (ca în perioada sovietică). Astfel scrisă, este oficială alături de limbile ucraineană și rusă. Universitatea de Stat din Tiraspol, care a folosit pentru o perioadă de timp alfabetul latin, a fost mutată la Chișinău. În vara lui 2004, miliția regiunii separatiste a început să închidă școlile din Transnistria în care se preda limba română cu alfabet latin, iar părinții și elevii care s-au opus au fost arestați (a se vedea cauza Catan și alții v. Moldova și Rusia, Hotărârea Marii Camere a Curții Europene a Drepturilor Omului din 19 octombrie 2012). În celelalte școli din stânga Nistrului, elevii învață în „limba moldovenească" (cu alfabet chirilic).

Materialele și studiile de geografie lingvistică au stabilit că pe teritoriul Republicii Moldova există patru grupuri de graiuri, încadrate în subdialectul moldovenesc al dialectului dacoromân, inclusiv cele insulare: grupul de graiuri centrale (raioanele centrale și aproape întreg teritoriul Republicii Moldova); grupul de graiuri de sud-vest (raioanele Vulcănești, Cahul); grupul de graiuri de nord-est (raioanele Rîbnița, Camenca); grupul de graiuri de nord-vest (raioanele Briceni, Dondușeni, Edineț). Aceste graiuri își realizează funcția comunicativă în viața de toate zilele, mai ales la sate, în procesul vorbirii nenormate (adică fără a ține cont de normele literare).

Creată pe baza contribuției tuturor graiurilor dacoromâne și prin efortul mai multor generații de cărturari, îndeosebi moldoveni, în Republica Moldova și în România funcționează una și aceeași limbă, care nu pune probleme deosebite vorbitorilor, indiferent de zona geografică în care trăiesc și indiferent de nivelul cultural al vorbitorilor ei. Polemicile sunt generate, în continuare, doar de denumirea limbii, alimentate de propaganda politică a unor partide, de obicei, de orientare stânga.

Totodată, statul moldovenesc consfințește respectarea drepturilor și libertăților omului, inclusiv dreptul la păstrarea identității lingvistice, fără deosebire de naționalitate sau origine etnică, la fel ca și dreptul de a alege limba de educație și instruire a persoanelor. Se garantează folosirea limbilor ucraineană, rusă, bulgară, ebraică, idiș, țigănească, a limbilor altor grupuri etnice care locuiesc pe teritoriul republicii, pentru satisfacerea necesităților lor național-culturale.

Acestei decizii constituționale din anul 2013 și celei academice oficializate din anul 1994 i-a premers o întreagă activitate filologică și patriotică zbuciumată realizată în mare parte de filologii moldoveni, dar și de personalități reprezentând alte domenii ale științei. Puternic strâmtorată de factorul ideologic de partid, o lungă perioadă Academia de Științe s-a aflat în căutarea identității lingvistice (or „problema denumirii corecte a limbii" populației băștinașe rămâne actuală și azi). Din 1988, odată cu publicarea „Scrisorii celor 66" denumirea de limbă română a (re)intrat treptat în conștiința publică a unei importante părți a populației și acest lucru s-a datorat elitei intelectuale, care a trezit masele, cu multă răbdare și cu sacrificiu, devenit deja istorie.

Acest domeniu a dat culturii și istoriei moderne mai multe personalități de valoare, a căror biografie se înscrie acum în istoria literelor din Basarabia. Pe lângă poeții, scriitorii, publiciștii națiunii – Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Vladimir Beșleagă, Constantin Tănase, Vlad Pohilă și mulți, mulți alții care au format nucleul mișcării naționale, au fost și cei care au stat la catedră, îndrumând tineretul studios în lumea cunoștințelor, au participat la elaborarea primele legi de politică lingvistică în condițiile unui bilingvism dezastruos, au cerut de la tribuna din Piața Marii Adunări Naționale dreptate, au ticluit primele versiuni ale articolelor din Constituția tânărului stat independent Republica Moldova, au organizat conferințe în care au spus răspicat care este numele corect al limbii noastre.

Totodată ei sunt cei care au stat la origini, au trecut prin încercări și măcinări ale tipului și regimului, au dus povara moldovenismului pe umerii lor, ca până la urmă să se poată bucura ei înșiși și să-i poată bucura și pe alții cu roadele cercetărilor de valoare obținute pe față sau pe ascuns. Acad. Nicolae Corlăteanu e considerat „patriarh al lingvisticii românești din această margine de Țară nu numai în sensul venerabilei vârste (...), ci și în acela de domn, unanim și meritoriu recunoscut, al limbii române din Basarabia. Cu tot orgoliul, cu toată rânza, cu toată invidia și ranchiuna ce ne caracterizează, nu putem să nu recunoaștem că Nicolae Corlăteanu este, la ora actuală, în Basarabia, cel mai mare lingvist, unus et leo". Filologul din a cărui manta au ieșit toți, într-un Testament lăsat urmașilor, avea să zică: „Mai mult decât am făcut, n-am putut să fac. Am recunoscut, în anii din urmă, că eu, fiind constrâns de regimul sovietic, am vorbit și am scris despre „limba moldovenească", deși aveam în inimă (o știau mulți dintre voi!) și Țara, și limba, și istoria întregului neam românesc. Eram, dragii mei, „supt vremi", sub crunte vremi, eram – mai ales filologii – copiii nedoriți ai unei realități istorice vitrege și nu aveam voie să rostim răspicat întregul adevăr."

Prin anii 1990, acad. Nicolae Corlăteanu a fost blamat din cauza că ar fi promovat „teoria" celor două limbi romanice orientale (română și moldovenească). După reconsiderarea aportului acestuia, i se va recunoaște totuși meritul de a fi promovat adevărul printre rânduri, cum li se vor recunoaște, de altfel, meritele și altor lingviști care au avut neșansa de a activa în condiții total neprielnice. Nu toți au avut curajul să înfrunte ideologia timpului. Corlăteanu nu putea fi pur și simplu scos din ecuație, de la el se revendica fibra de cunoaștere filologică basarabeană. Pedagog înnăscut, el a sprijinit toate cercetările filologice de-a lungul întregii perioade postbelice până în anii '90 ai secolului trecut. În apărarea patriarhului au sărit colegii și discipolii distinsului profesor: Silviu Berejan, Nicolae Bilețchi, Anton Borș, Eliza Botezatu, Ion Ciornâi, Haralambie Corbu, Maria Cosniceanu, Mihail Dolgan, Anatol Eremia, Ion Ețcu, Teodor Cotelnic, Marcu Gabinschi, Victor Gațac, Efim Junghietu, Vlad Pâslaru, Vlad Pohilă, Constantin Popovici, Rubin Udler, care erau colegi de la Academie, unde a activat întreaga viață. În 1995, acad. Nicolae Corlăteanu prezintă la Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre", în prezența conducerii de vârf a republicii și a unui numeros public, comunicarea Româna literară în Republica Moldova (istorie și actualitate), un crez al distinsului profesor, spus răspicat în al 12-lea ceas. Să reținem deci că marea majoritate a cadrelor didactice de la instituțiile de învățământ superior din republică au trecut prin școala lui Nicolae Corlăteanu. Printre ei se numără reputați specialiști precum: Vasile Coroban, Gheorghe Bogaci, Ion Vasilenco, Ion Mocreac, Nicolae Pecec, Ion Osadcenco, Ion Dumeniuk, Nicolae Mătcaș, Valentin Mândâcanu, Vasile Melnic, Ion Melniciuc, Vitalie Marin, Petru Tolocenco, Constantin Tanase, Vasile Pojoga, Valeriu Rață ș.a.).

Un alt înaintaș de marcă, acad. Silviu Berejan, a rămas în istoria literelor basarabene ca lingvistul cu cea mai temeinică pregătire în domeniul lingvisticii generale, semanticii, lexicologiei și lexicografiei, cea din urmă fiind una dintre cele mai dificile activități de filolog. Un timp a plătit și el „tribut Cezarului", dar în perioada deșteptării naționale a basarabenilor a substituit frica cu un curaj aparte, pledând pentru argumentul științific în ceea ce privește denumirea limbii pe care o vorbim și veșmântul grafic cel mai adecvat al limbii române – grafia latină. Meritele acad. Silviu Berejan sunt unanim recunoscute în știința națională și internațională, fiind considerat savantul cel mai de seamă din Republica Moldova în lingvistica românească, atât sincronică, cât și diacronică. Studiile sale publicate atât în limba română, cât și în limba rusă, s-au bucurat de aprecierea tuturor specialiștilor din domeniu atât din România, cât și din fosta Uniune Sovietică. În ceea ce privește recunoașterea valorii înaintașilor, prof. Nicolae Mătcaș zicea, cu amărăciune, că „... suntem extrem de zgârciți în aprecierea colegilor... Un titan al științei contemporane, cum este compatriotul nostru Eugen Coșeriu poate să-l numească pe Silviu Berejan mare lingvist, noi însă – nu... Și totuși, va trebui să recunoaștem... că domnul profesor și academician Silviu Berejan, chiar dacă e din sat de la noi", este un m a r e l i n g v i s t. Poate că cel mai mare din lingviștii la activ pe această palmă de pământ românesc, care se numește Basarabia, după academicianul Nicolae Corlăteanu". Distinsul savant afirma: „Lingvistica nu m-a făcut fericit decât în puținele cazuri când făceam abstracție de obiectul direct al preocupărilor mele de căpetenie – limba din Republica Moldova, când mă cufundam în lingvistica pură, ca să zic așa, acolo unde aveam de a face exclusiv cu știința, nu și cu politica, cu ideologia. Numai atunci când m-am ocupat de lingvistica teoretică, de lingvistica generală, am simțit adevărata atracție pentru munca științifică, pentru cercetare, pentru studiu în genere (fără comandă de sus, fără cenzura celor fricoși de care ești dependent și, mai ales, fără reticențele pe care ți le impui singur, tot din lașitate în primul rând, și care sunt și ele extrem de împovărătoare). Am regretat nu o dată că am plecat de la matematici, unde politica și ideologia nu se puteau implica în măsura în care se implicau în științele umanistice". Poate anume de aceea a căutat să facă „din lingvistică un fel de matematică". Chiar și așa, acad. Silviu Berejan a construit în timp o adevărată școală (cu peste douăzeci de doctoranzi) în domeniul pe care l-a profesat, care a dezvoltat direcții și tematici, inclusiv coșeriană, de o importanță covârșitoare, fără de care spunea că „suntem în panică interioară". Anume nevoia de Coșeriu l-a împins spre modele teoretice de mare calibru precum Coșeriu, orientându-i și pe discipolii săi (Gheorghe Popa, de ex.). Alți discipoli (Vasile Bahnaru, de ex.), mai cutezători decât învățătorul lor, au început să contrapună „lumii idolilor" „lumea ideilor" (Mihai Cimpoi).

Nicolae Corlăteanu, Anatol Ciobanu, Silviu Berejan sunt fondatorii unor școli lingvistice axate pe studierea limbii române sub toate aspectele ei, școli care au apărut și s-au consolidat în două dintre cele mai importante centre academice din spațiul românesc dintre Prut și Nistru: Academia de Științe a Moldovei și Universitatea de Stat din Moldova. Importante centre de filologie românească s-au format și se dezvoltă în continuare la Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" și Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți.

Bazele studierii științelor limbii în cadrul Universității de Stat din Moldova sunt puse în martie 1946, atunci când este semnat ordinul cu privire la organizarea acestei instituții, care presupunea, printre altele, deschiderea Facultății de Istorie și Filologie, iar ulterior și a unei catedre de specialitate. Catedra nou-creată se dezvoltă și se completează cu specialiști, doctori habilitați și doctori conferențiari, așa încât la mijlocul anilor 1960 ajunge la 12 persoane, iar în 1970, în baza Catedrei de limbă „moldovenească", este creată și Catedra de lingvistică generală și romanică. Și aceste unități didactico-științifice au evoluat, dând naștere unor noi catedre (Catedra de filologie clasică, bunăoară, închisă și redeschisă pe parcursul anilor de câteva ori), cu denumiri diferite și cu un număr de cadre didactice care depășea 20 de persoane. Cert este că membrii catedrelor care au funcționat în cadrul Universității de Stat din Moldova au reușit să constituie un nucleu important în mediul academic, aici conturându-se mai multe direcții de cercetare: sintaxă funcțională și transformațională, semantică și gramatică, sociolingvistică, lingvistică generală și contrastivă, cultivarea limbii și stilistică, fonetică, dialectologie și istoria limbii. Deși principala

preocupare a universitarilor era pregătirea specialiștilor filologi, iar de aici elaborarea cursurilor teoretice și practice și a programelor de studii, publicarea materialelor didactice pentru studenți, interesul pentru știință aici a fost întotdeauna o prioritate. Prin eforturile decanilor (printre care Vitalie Marin, Mihail Purice, Iraida Condrea), ale prodecanilor, ale șefilor de catedre și ale profesorilor care au activat aici, Facultatea de Litere (până în 1993 Facultatea de Filologie), deși a fost restructurată de mai multe ori, a reușit să păstreze componenta cercetare și deci să rămână un for important științific, dar și un centru cultural de referință. Nicolae Corlăteanu (primul șef al Catedrei de limba și literatura „moldovenească"; una din aulele universitare îi poartă astăzi numele), Anatol Ciobanu (prodecan al facultății în 1963–1966, iar din 1976 până în 2009 șef de catedră), Ion Ciornâi (șef de catedră în 1971–1993), Vitalie Marin (decan într-o perioadă de mari restructurări 1987–1993), Mihail Purice (decan în 1993–2005), Iraida Condrea (din 1994: prodecan, apoi decan, șef de catedră, director al școlii doctorale în cadrul Facultății de Litere), Ion Dumeniuk, Vladimir Zagaievschi, Ion Melniciuc, ș.a. sunt nu doar profesorii îndrăgiți de studenți și oamenii de cultură așteptați la radio și TV sau urmăriți în presă, ascultați și urmați în Piața Marii Adunări Naționale, ci și autorii unor studii de primă importanță în domeniul gramaticii limbii române, sociolingvisticii, stilisticii și cultivării limbii, dialectologiei și istoriei limbii române, predării limbii române la alolingvi. Manualele editate de filologii români auspiciile catedrelor universitare și consacrate unor aspecte fundamentale ale limbii („Limba moldovenească literară contemporană", „Istoria limbii moldovenești literare", „Sintaxa și semantica", „Curs de gramatică istorică a limbii române", „Stilistică și cultivare a vorbirii", „Sociolingvistica", „Traducerea din perspectivă semiotică", „Introducere în lingvistică", „Lingvistica generală" etc.) rămân un punct de reper pentru generații de studenți. Impresionează nu doar varietatea intereselor științifice ale profesorilor, dar și volumul de materiale didactico-științifice publicat (de exemplu, în perioada 1970–1993 membrii catedrelor cu profil lingvistic de la facultate au publicat peste o mie de monografii, articole, dicționare și manuale, inclusiv pentru școală).

Din pleiada pedagogilor cu vocație, care au contribuit la formarea mai multor generații de filologi, subliniem prezența m.c. Anatol Ciobanu, distins cărturar și promotor al valorilor naționale, al normelor literare în utilizarea limbii materne. A fost un specialist notoriu în domeniul sintaxei, semanticii, sociolingvisticii etc. și a știut mereu să mențină atenția trează studenților și să le dezvolte simțul limbii. Elementele de noutate, rezultate din cercetările domnului profesor, au fost difuzate frecvent în aulele universitare, îmbogățind conținuturile disciplinelor predate studenților, masteranzilor și doctoranzilor – viitori filologi. Conștient de rolul și însemnătatea socială și morală a nobilei profesii de dascăl universitar, prin întreaga sa activitate didactică, științifică și managerială, profesorul Anatol Ciobanu a cultivat oameni erudiți pentru a asigura continuitatea în dezvoltarea științei filologice: Iraida Condrea, Ludmila Zbanț, Sabina Corniciuc, Claudia Cemârtan, Veronica Purice, Inga Druță și mulți alți doctori în filologie și doctori habilitați, profesori universitari și învățători, ziariști, redactori sau scriitori. Profesorul Anatol Ciobanu are peste 40 de discipoli, printre care doctori și doctori habilitați, la rândul lor, deschizători de noi direcții în știința limbii.

Dar titulari ai catedrelor de limbă română la Universitatea de Stat au fost nu doar cadrele universitare, dar și cunoscuții lingviști Silviu Berejan, Alexandru Dîrul, Vasile Soloviov, George Rusnac și mulți alții, implicați activ și în participare și organizare de conferințe științifico-metodice, simpozioane științifice. Profesorii universitari, pe lângă misiunea de a transmite în aulele universitare lumina cărții, și-au asumat și înalta responsabilitate socială de a depăși ideologia comunistă, de a se implica plenar în activitatea de renaștere națională.

Situați între Est și Vest, mai toți basarabenii au învățat o lungă perioadă la două școli, acesta fiind pentru ei și pentru toată lumea un atu și un dezavantaj în același timp. În funcție de pregătire, această comunicare cu două spații total diferite a dat, în timp, atât realizări, cât și mari eșecuri. Printre cei care au urmat modelul Corlăteanu, modelul Berejan, modelul Ciobanu, alte modele de profesori dedicați, iar mai presus de toate – modelul Coșeriu, se numără o întreagă comunitate de lingviști mai cunoscuți sau mai puțin cunoscuți din Republica Moldova. Anume ei au

creat un mediu în care a pâlpâit lumina cunoașterii „omului și limbajului său" (Eugen Coșeriu). Ea pâlpâie în continuare, ca să putem azi rosti, fără teamă, întregul adevăr.

Surse:

Aurelia Hanganu, *Și iarăși despre… limba noastră*, in: Akademos, 2009, nr. 1, 89-92.

Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 36 din 05.12.2013 privind interpretarea articolului 13 alin. (1) din Constituție în corelație cu Preambulul Constituției și Declarația de Independență a Republicii Moldova. Disponibil: https://www.constcourt.md/ccdocview.php?l=ro&tip=hotariri&docid=476

Oameni ai cuvântului, red responsabil Aurelia HANGANU, autori: Aurelia Hanganu, Elena Ungureanu, Elena Varzari, Chișinău, 2020. Disponibil: https://zenodo.org/record/4916844

Vasile Bahnaru. *Limba română în Basarabia postbelică*, Chișinău, 2017.

Limba noastră-i o comoară...: Lecturi academice de Ziua Limbii Române, 2005–2016. Resp.: Aurelia Hanganu. Ch.: Bibl. Șt. Centrală „Andrei Lupan", 2016.

Republica Moldova. Ediție Enciclopedică, Chișinău, 2009.